Rusya Yahudilerinin Siyonizm Hareketine Katkıları*

Şir Muhammed DUALI**

Öz

Bu makale günümüz Filistin topraklarında tesis edilen İsrail devletinin oluşum sürecinde etkin rol oynayan Rusya Yahudilerinin siyonist faaliyetlerini konu edinmektedir. Bu bağlamda Rusya'da Yahudi varlığı ve zamanla Rus-Yahudi zıtlaşmasının doruk noktaya gelmesinin hem dini hem de sosyo-politik dinamikleri incelenmektedir. Özellikle, 1881 yılından itibaren Rusya Yahudilerinin şiddet sarmalı ile yüz yüze bırakılmalarının hedeflenmesi irdelenmekte ve bu şiddet ortamının, siyonist faaliyetlere katkısı ve Filistin'e yönelik yoğun bir Yahudi göçüne zemin oluşturması hususu konu edinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyonizm, Yahudiler, Çarlık Rusyası, Pogrom

Contribution of Russian Jews to the Movement of Zionism

Abstract

This article has subjected to the Zionist activities of the Russian Jews who played an active role in the formation process of the Israeli state established in Palestinian territories. In this context, both religious and socio-political dynamics of Jewish presence in Russia and the escalating contradiction of the Russian-Jewish are examined. Especially, since 1881 the purpose of the abandonment of Russian Jewish people with violence is discussed, and also examined how violence contributes to the Zionist activities and provides a basis for an intensive Jewish immigration to Palestine.

Keywords: Zionism, Jews, Tsarist Russia, Pogrom

Giriş

Yahudilerin günümüz Rusyası sınırları içerisine yer alan Kırım Yarımadası ve dolaylarına ilk olarak M.Ö. 6. yüzyılda Babil esareti sonrası Kafkasya üzerinden intikal ettikleri söylenmişse de elimizdeki veriler, Yahudilerin söz konusu bölgeye M.S. 70'de gerçekleşen ikinci diaspora ile birlikte ulaştıklarını göstermektedir. Nitekim Grek tarihçi Theophanes (ö. 818) başta Phanagoria şehri olmak üzere M.S. 1. yüzyıldan itibaren bölgede çok sayıda Yahudinin varlığından bahseder.[1] Yahudilerin

* Bu makale *Çarlık Rusyasında Yahudiler* adlı eserimiz temel alınarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı. muhammed.duali@gop.edu.tr

1 Alina Rebel., İstoriya Yevreyev v Rossii, Eksmo, Moskova, 2013, s. 15.

yoğunlukta ikamet ettikleri ve Roma İmparatorluğu'nun himayesinde olan Karadenizin Kuzey-Doğu kıyıları M.S. 4. yüzyıl içerisinde Gotların ve Hunların kontrolü altına girmiş, ileryelen dönemlerde Kiev merkezli bir siyasi oluşum haline gelen Rusların söz konusu coğrafyayı kontrol altına alması ile birlikte bölgede bulunan Yahudiler Rus yönetimi altına girmiştir. Rusya Yahudilerinin tarihi de aslında bu dönemden itibaren başlatılmaktadır.[2]

Karadeniz'ın Kuzey-Doğu kıyılarına yönelik Yahudi göçü, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kendi sınırları içerisinde bulunan Yahudilere yönelik uyguladığı baskıcı politikalar sonucu artış göstermiştir. Dolayısıyla Yahudiler, merkezinde Kiev olmak üzere, Kuzey Batıda Suzdal şehrine, Güneyde ise Taman Yarımadasına kadar uzanan geniş bir coğrafya içerisinde varlık göstermiştir.[3] Kiev ve civar bölgelerde Yahudi nüfusunun giderek artması, zamanla yerel unsurların tepkisine yol açmıştır. Örneğin Rus kaynaklar, 1069 yılında Kiev Yahudilerine yönelik bir saldırının olduğunu ve bu saldırıda zengin Yahudilerin mallarına el konduğunu belirtmektedir. Ancak bu saldırı sonucu herhangi bir can kaybının meydana gelip gelmediği ile ilgili bilgiye yer verilmemektedir.[4]

Tarihler 1239'u gösterdiğinde, Moğol birliklerinin Rusların başkenti konumunda olan Kiev'i ele geçirmesi, bölgede bulunan Yahudilerin de ciddi ölçüde zarar görmesine, dahası önemli bir bölümünün şimdiki Polonya topraklarına doğru göç etmelerine yol açmıştır. Lakin ilerleyen dönemlerde Moğol idarecilerinin Yahudileri Kiev'e davet ederek kendi idareleri altında yaşamalarına müsaade etmek suretiyle Yahudi tebaaya bazı haklar tanıması, bölge halkının Yahudilere karşı olumsuz yaklaşımını pekiştirmiştir.[5] İster Yahudi nüfusun bölgede edindiği imtiyazlar, isterse de Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı olan Rusların inançlarından kaynaklanan Yahudi karşıtlığı, ilerleyen dönemlerde Rus-Yahudi çatışmasına dönüşecektir.

1. Rusların Yahudi Algısı

Rusların 988 yılı itibariyle Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebini kabul etmesi, o güne değin şekillenen Ortodoks ideolojisinin bölgeye intikal etmesiyle sonuçlanmıştır ki bu durum bölgede bulunan Yahudiler açısından yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelmektedir. Nitekim söz konusu tarihlerden itibaren Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebiyle yoğru-

2 Rebel, *İstoriya Yevreyev v Rossii*, s. 14.
3 Şir Muhammed Dualı, *Çarlık Rusyası'nda Yahudiler*, Divan Kitap, İstanbul, 2016, s. 33.
4 Andrey Dikiy., Yevreyi v Rossii İ v SSSR, Russko-Yeveyskiy Dialog, Blagovest, Novosibirsk, 2005, s. 24.
5 Soljenitsin A. İ., Dvesti Let Vmeste, v Dve, Tomah, Tom I, İzdatelstvo, Russkiy Put, Moskova, 2001, s. 6.

lan Doğu Roma'nın ruhundan neşet eden Yahudi karşıtlığı, Rus dini ve kültürel hayatında da kendini göstermeye başlamıştır.[6] Ortodoksluğun iyiden iyiye bölgede etkinliğini artırması bu inançtan kaynaklanan Yahudi karşıtlığının da gün yüzüne çıkmasına yol açmıştır. Bu hususta elimize ulaşan bilgilerden ilki, Rus Derebeyi I. Yaroslav (ö. 1054) dönemine denk gelmektedir. Zira onun döneminde yürürlüğe giren ve *Yaroslav Kanunları* olarak da bilinen uygulamaya göre, Yahudilerle temas içerisinde olmak ciddi suç kapsamı içerisinde para cezasıyla cezalandırılmıştır. Örneğin bir Yahudi ile ilişkiye giren Hıristiyan bir kadının cezası toplumdan tecrit edilerek manastıra hapsedilmekti. Yine Yahudileri küçük düşürmek maksadıyla bir hayvan ile cinsel ilişkide bulunanla bir Yahudi ile cinsel ilişkide bulunanın cezası 12 grevn olarak belirlenmiştir.[7] Kuşkusuz bu uygulama, dönemin Hıristiyan Rus yöneticilerinin Yahudilere yönelik negatif bakış açılarını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Yahudilere karşı bu olumsuz yaklaşım istisnasız tüm Rus yöneticilerin temel politikaları haline dönüşmüştür. Örneğin Rus Çarı Korkunç İvan'ın yönetimi (ö. 1584) döneminde Çarlık Rusyası ile Danimarka, Litvanya, Lehistan ve İsveç Krallığı'ndan oluşan bir koalisyon arasında yapılan Litvonya Savaşı (1558-1582) sırasında, Polotsk şehrinin Rusların eline geçmesi sonucu burada yaşayan Yahudilerin İvan'ın emri doğrultusunda nehirlerde boğdurulduğu bilinmektedir.[8] Korkunç İvan'nın Yahudi aleyhtarlığı o denli zirve yapmıştı ki Yahudilerin ticari maksatla dâhi olsa Rus sınırları içerisine girmeleri katiyen yasaklanmıştır.[9] Rusya tarihinde son derece önemli bir yere sahip olan Çar I. Petro'nun (ö. 1724) iktidarı döneminde de bu kabilden olayların vuku bulduğu bilinmektedir. Öyle ki Petro döneminde bir grup Hollanda Yahudisinin Rusya'ya sığınma talebine Yahudilerin Rusya'da herhangi bir işinin olamayacağı gerkçesiyle reddetmiştir.[10]

Petro'nun iktidarından sonraki dönemlerde de Rus çar ve çariçeler Yahudilere yönelik dışlayıcı politikalarına devam etmişlerdir. Özellikle Rusya'yı yöneten Çariçeler, Yahudiler konusuna çok daha olumsuz yaklaşmış ve onları Çarlık Rusyası'ndan uzak tutulmaya gayret etmişlerdir. Öyle ki Çar I. Petronun ardından tahta geçen eşi I. Katerina (ö. 1728), biraz da Rus halkının sevgi ve güvenini kazanmak amacıyla, Yahudilere yönelik

6 Dubnow S. M., History of the Jews in Russia and Poland From the Earliest Times Until the Present Day, Volume I, Varda Books, 2001, s. 31.

7 Erchak V. M., Slovo i Delo İvana Groznogo, Glava XVIII, Za Chto Vruchili Gorbachevu Zvyozdu Davida, Moskova, 2009, s. 59-60.

8 Dikiy, *Yevreyi v Rossii İ v SSSR, Russko*, s. 26.

9 Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, Volme I, s. 244.

10 Aleksandr Kats., Yevreyi Khristiyanstvo Rossiya, Noviy Gelikon, Petersburg, 1997, s. 131.

sert tedbirler hayata geçirmiştir. Örneğin 26 Nisan 1727 tarihli kararlarla özellikle Ukrayna ve diğer Rus şehirlerinde bulunan Yahudilerin ülke dışına çıkartılmasını emretmiş ve bir daha Rusya'ya girmemeleri için gereken tüm tedbirlerin alınması istenmiştir.[11] Çarlık Rusyası sınırları içerisinde har hangi bir Yahudinin yaşamasına tahammue edemeyen bir diğer Rus Çariçesi, Elizaveta Petrovna'dır (ö. 1762). 1742 yılında tahta çıktıktan hemen sonra yayınladığı bir fermanla, Yahudilerin İmparatorluk dışına sürülmesinin önünü açmış, bu bağlamda 1753 yılına değin Rusya'dan toplam 35 bin Yahudi sınırdışı edilmiştir.[12] Bir diğer Çariçe olan II. Katerina'nın da (1762-1796), kendinden önceki Çarların uyguladığı Yahudi karşıtı politikalara sadık kaldığı söylenebilir. Zira o da ülke ekonomisini, sanayisini ve tarımını canlandırmak maksadıyla Çarlığın kapılarının tüm tüccar ve iş adamlarına açıkarken bu fırsattan Yahudilerin yararlanmasına onay vermemiştir.[13]

Çarlık Rusyası'nın ciddi manada Yahudi sorunuyla karşı karşıya kalması kuşkusuz dönemin en yoğun Yahudi nüfusunun ikamet ettiği Polonya topraklarını işgal etmesi ile birlikte başlamıştır. Özellikle 1772-1795 yılları arasında Polonya Krallığının (Lehistan) Rusya ve Avusturya arasında paylaşılması sonucu Belarus, Ukrayna ve Letonya Çarlık Rusyası'nın sınırları içerisine dâhil edilmiştir.[14] Yukarıda da değinildiği üzere bu paylaşım sonrası Çarlık, büyük bir Yahudi nüfusu ile karşı karşıya kalmıştır.[15] Artık daha önceleri kısmi Yahudi nüfusunu bünyesinde barındıran ve genellikle ticari amaçlı ülkeye gelen Yahudiler ile uğraşan Çarlık Rusyası birokrasisi, artık sınırları içerisindeki yüzbinlerce Yahudi nüfusu kontrol etmek zorunda kalmıştır.[16] Dolayısıyla bu tarihten itibaren II. Katerina Rusyası'nın Yahudilere karşı formüle ettiği "Mesih'in Düşmanları" politikasından vazgeçerek Yahudilerden azami ölçüde yararlanmaya ve ülke ekonomisine katkı sunmalarının yollarını aramaya yönelmiştir.[17] Kuşkusuz bu politik değişim ne Rus birokrasisinin ne de Rus Ortodoks toplumunun Yahudilere yönelik negatif bakış açılarını değiştirmeyecektir.

1800'lü yılların başlarından itibaren ülke sınırları içerisinde ikamet eden yüzbinlerce Yahudinin topluma entegre edilmesi amacıyla başta ticari serbestelik olmak üzere önemli kolaylıklar sağlanmaya başlanmıştır.

11 Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii, *Sobranie Pervoye*, Tom 7, 1723-1727, Petersburg, 1830, s, 728.
12 Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, Volme I, s. 258.
13 Dikiy, *Yevreyi v Rossii İ v SSSR*, s. 38.
14 Ali Arslan., Avrupa'dan Türkiye'ye ikinci Yahudi Göçü, idil yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 20.
15 Rebel, *İstoriya Yevreyev v Rossii*, s. 30.
16 Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, Volme I, s. 261.
17 Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland*, Volme I, s. 306.

Ancak sağlanan bu kolaylıklar zamanla Yahudilerin ticari alanda şehir ve köy ticaretinin önemli bir bölümünü kontrol altına almalarıyla sonuçlanmıştır ki bu durum Hıristiyan rus toplumu açısından ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. Özellikle tütün ve alkollü içecekler konusunda ticaretin önemli bir bölümünü kontrol altına almayı başaran Yahudiler, Rus toplumu arasında alkolizmi kasıtlı olarak yaygınlaştırmakla itham edilmişlerdir. Yahudi tüccar ve zanaatkarların ülkenin önemli kentlerinde ticari faaliyet yürütmeleri, yerel unsurların tepkisini çekmiş ve bunun üzerine harekete geçen Moskova Tüccarlar Derneği, Yahudilerin haksız rekabet yaptıklarını ileri sürerek Moskova'dan uzaklaştırılmalarını talep etmiştir. II. Katerina gelen baskılara fazla dayanamamış ve yeni bir karar ile Yahudilerin bundan böyle Moskova'da kalamayacaklarını sadece ticaret amaçlı belirli zaman diliminde şehirde bulunabileceklerini beyan etmiştir.[18] Aslında bu karar, bir anlamda 1791 yılında alınacak olan *zorunlu iskan*[19] yasasının da alt yapısını oluşturacaktır.

1.1 Pogromlar

Pogrom kavramı Rusçadaki *gromit* filinden türetilmiş bir kavramdır. Etimolojik olaraksa kalabalıklar tarafından işlenen cinayet ve mülkiyetin tahribini bünyesinde barındıran kanunsuz eylemler bütününü ifade etmektedir. Dar anlamıyla kıyım geniş anlamıylaysa soykırım manasında kullanılmaktadır.[20] Çarlık Rusyası'nda özellikle 1881 yılından Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesiyle birlikte sistematik olarak bir pogrom girişiminin gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Rus Ortodoks toplumunun Yahudilere yönelik din kaynaklı hoşgörüsüzlüğünden meydana gelen pogrom hareketlerinin olgunlaşmasında kuşkusuz dönemin Rus basını önemli bir rol oynamıştır. Daha 1850'lerden itibaren Rus basını üzerinden Yahudiler hedef alınmaya başlanmıştır. Bu yayınların ortak özellikleri Yahudileri halkı rejime karşı ayaklanmaya teşvik etmekle suçlamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin *Yeni Çağ* dergisi bu hususu gündeme taşımış ve ülke genelinde devrim faaliyetleri nedeniyle yargılanan suçluların % 7'sinin Yahudilerden müteşekkil olduğunu iddia etmiştir.[21] Bu serüvene imparator-

18 Soljenitsin, *Dvesti Let Vmeste*, s. 20-22.

19 23 Aralık 1791 tarihinde Çariçe Katerina tarafından yayımlanan ve zorunlu iskân sınırlarını belirleyen bu yasa, Rusya Yahudilerin daha sonraki kaderlerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Getto olarak tanımlayabileceğimiz zorunlu iskân sınırları; Polonya'nın tamamı ve imparatorluğun Batısında bulunan şimdiki Belarus, Ukrayna ve Moldova'nın da içinde bulunduğu 15 vilayeti kapsamaktaydı. Bu vilayetlerin temel özelliği, Yahudilerin öteden beri bu bölgelerde toplu bir şekilde adeta getto halinde yaşıyor olmalarıydı. Bkz. Kats, *Yevreyi Khristiyanstvo Rossiya*, s. 43.

20 Rabinovich Yakov., Bit Evreyem v Rossii: Spasibo Solojenitsinu, Algoritma, Moskova, 2005, s. 51.

21 Rebel, *İstoriya Yevreyev v Rossii*, s. 126.

luk genelinde günlük yayınlanan *Kievlyanin*, *Novorossiysk Telgraf* ve *Moskova Gazeteleri,* gazeteleri de katılmış ve Yahudiler hedef gösterilmiştir.[22]

Ortodoks Rus toplumu nezdinde önemli ölçüde hor görülen Yahudilere yönelik söz konusu karalama kampanyalarının başlatılması toplumda Yahudi nefretini daha da körüklemiştir. Bu bağlamda Rus sözlü ve yazılı edebiyatında onlarca Yahudi karşıtlığını içeren deyim ve ata sözlerine rastlamak mümkündür. Örneğin bir Rus deyimi der ki "Tanrı için hoş olan şey Yahudi için nahoştur", bir diğer deyim ise şu şekildedir; "Yahudiyle oturup kalkanın kendisi de Yahudi olur", bir diğeri ise "Kim ki Yahudi'yle ticaret yapar o zat kendi kabrini kazar", veya "Tanrı'ya sığın Yahudi'den korun". Yahudileri hedef alan bu deyimlerin belkide en ağırı "İblisler ve Yahudiler şeytanın çocuklarıdırlar" olsa gerek.[23] İşte bu ve buna benzer ötekileştirici ve düşmanlığı körükleyici söylem ve davranışlar zamanı ve zemini oluştuğunda toplumsal infiale yol açar ki Rusya Yahudilerine yönelik pogromlar da tam bu minvalde vuku bulmuştur. Kuşkusuz Rus Ortodoks toplumunu Yahudilere karşı bu denli negatif tutum sergilemeye iten nedenlerin birden fazla gerekçesi olmuştur. Bunların başında dini/inanç boyutu gelmektedir. Bu tek teraflı olmayıp her iki inançtan-Yahudilik ve Hırıstıyanlıktan-kaynaklanmaktadır. Örneğin Hırıstiyanlar Hz. İsa üzerinden Yahudileri, Tanrı katili olmakla suçlarlarken, Yahudiler de üstün ırk ve seçilmişlik iddiasıyla öteki toplumları küçük düşürücü söylemlere meyletmektedirler. Yahudilere yönelik nefret iklimini oluşturan bir diğer faktör ise kuşkusuz ticari, yani ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Zira Çarlık Rusyası sınırları içerisinde Yahudilerin yoğunlukta ikamet ettikleri bölgelerde ticaretin % 80'i onların kontrolünde olmuştur. Bu durum hem yönetimi hem de Rus toplumunun kendisini ciddi manada rahatsız etmiştir. Ayrıca ticaret konusunda Yahudilerin Yahudi olmayanlara acımasız davranmaları bu nefreti daha da körükler hale gelmiştir. Örneklendirmek gerekir ise 14. yüzyılda yaşamış bir Fransa Yahudisi olan Levi ben Gershom'a göre Yahudi dışındaki toplumlara karşı faiz kuralını uygulamak, makul bir emirdir. Zira bir Akum/Akkum'a[24] hiçbir Yahudi'nin menfaat sağlaması düşünülemez ve aksine onun zayıflatılması elzemdir.[25] İşte bu ve buna benzer yaklaşımlar Ortodoks Rus toplumunda infiale neden olmuş ve 1881 tarihinden 1922

22 Feliks Kandel., Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev, Üçüncü Bölüm, Mostı Kulturıi Moskova, 2002. s. 487.

23 Erchak, *Slovo i Delo İvana Groznogo,* s. 16.

24 Akum; Yahudi dinsel leteratüründe yer alan *Avdev Kohavim Umazalot'un* (Gezegen ve Yıldızlara Tapan) baş harflerinden oluşturulan bir kısaltma olup Yahudi dışındaki toplumlar kastetmek maksadıyla kullanılan bir ifadedir. Bkz: Yevreyskaya Entsiklopediya., *Akkum*, Tom, 1, Obshestvo Dilya Nauchnih Evreyskih İzdaniy, İzdatelstva Brokgauz-Efron, Tom I, Peterburg, 1906-1913, s. 642.

25 Paul Johnson., Yahudi Tarihi, çev, Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2001, s. 219.

tarihine değin aralıklarla devam edecek olan pogrom hareketlerini ortaya çıkartmıştır. Kuşkusuz bu pogrom hareketinin dalga dalga yayılarak genişlemesi neticesinde on binlerce Yahudi katledilirken yüzbinlercesi de Rusya'yı terketmek zorunda kalmıştır. İşte böyle bir ortamda Theodor Herzl'in siyonizm düşüncesiyle ortaya çıkması bir bakıma Rusya Yahudileri için bir kurtuluş reçetesi sunmuştur.

2. Siyonizm

Siyonizmn, 19. yüzyıl içerisinde Theodor Herzl (ö. 1904) tarafından oluşturulan ve temelinde Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasını hedefleyen bir hareket olarak tanımlanmaktadır.[26] Şöyle ki Siyonizm, iki bin yıldan beri devletleri olmayan Yahudilerin kendilerine özgü vatan edinmelerini hedefleyen bir sosyo-politik ve dini hareket olarak ortaya çıkmıştır. Siyonizme göre elde edilecek bu yurt, Yahudilere korkusuzca kendi inanç ve kültürlerini yaşama imkânı sunacaktır.[27] Kuşkusuz Yahudi tarihine bakıldığında Siyon/Zion sözcüğünün öteden beri Kudüs'ü ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Bu sözcüğe özel bir anlamın atfedilmesinin tarihi ise M. Ö. 587'de vuku bulan Babil sürgünü ile birlikte başlar ve diasporadaki Yahudi halkının yeniden vadedilmiş topraklara dönüşünü simgeler.[28]

Siyasal anlamda Siyonizm düşüncesinin zeminini oluşturan ilk kişi, Yahuda Alkalai (ö. 1878) isimli Boşnak bir hahamdır. O Yahudi düşüncesinde etkin olan Mesih'in dönüşü inancına aldırmadan Filistin topraklarına göçü ön gören bir yol haritası ortaya koymasıyla bilinir. Siyonizm konusunda önemli girişimlerde bulunan bir diğer Siyonist Yahudi, aslen İngiliz vatandaşı olan Moses Montefiore'dir. O Kudüs'ün satın alınması fikrini ortaya atmak suretiyle Yahudi sorununun çözümüne yeni bir perspektif kazandırmıştır.[29] Ortaya çıkan bu yeni görüş, Avrupa ve Rusya'da öteden beri baskı ve denetim altında tutulan Yahudileri umutlandırmış ve adeta kendilerine yeni bir Mesih arayışı içerisine sevketmiştir. İşte beklenen bu Mesih, Siyonist örgütün kurucusu olarak 1896 yılında *Yahudi Devleti* adlı kitabının yayınlanması sonrası ismini duyuran Macaristanlı bir Yahudi olan Theodor Herzl olacaktır.[30]

Theodor Herzl'in Yahudi sorununun çözümüne yönelik yeni fikirler ileri sürmesi, başta Avrupa olmak üzere dünyanın her tarafında bulunan

26 Sara E. Karesh and Mitchell M. Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, Facts On File, New York, 2006, s. XXİ.
27 Bernard Lewis., Semitizm ve Anti-Semitizm, çev, Hür Güldür, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2004, s. 9.
28 M. Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s. 22.
29 Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye ikinci Yahudi Göçü*, s. 37.
30 Lewis, *Semitizm ve Anti-Semitizm*, s. 66-67.

Yahudileri harekete geçirmiştir. Aslında Hersz'ın tahayülünde Siyonizm bir amaç olarak belirlenmiş ve dünyanın herhangi bir yerde boş bir arazide kurulacak İsrail devletini ifade ederken, önderi olduğu bu harekete dini bir anlam katmak ve dindar Yahudilerin de desteğini almak maksadıyla, muhtemel bir Yahudi devletinin kurulacağı yer olarak Filistin topraklarını da gündeme getirmiştir.[31] Bu çerçevede 1896 yılında yayınlanan *Yahudi Devleti* başlıklı kitabında, Yahudi sorununun dini veya sosyal bir sorun olmaktan ziyade ulusal bir sorun olduğuna dikkat çekmek suretiyle konuya Yahudilerin bekası açısından yaklaştığını ortaya koymuştur.[32] Herzl kitabında, büyük devletlerin desteği ve garantörlüğü altında Filistin veya Arjantin'de bir Yahudi devletinin kurulabileceğine dikkat çekmiştir.[33]

Herzl'in öncülüğünde Birinci Uluslararası Siyonizm Kongresi 1897 yılında Basel'de gerçekleştirilmiş ve böylece uluslararası Siyonizm Birliği'nin temelleri de atılmıştır.[34] Öteden beri Herzl'ın siyonizm faaliyetlerini yakından takip eden Rusya Yahudileri, Bazel Kongresine yoğun ilgi göstermiştir. Öyle ki kongreye iştirak eden toplam 197 delegeden 66'sı Rusya Yahudilerini temsilen orada hazır bulunmuştur. Ayrıca kongrede alınan karar çerçevesinde Rusya'da özel uluslararası Siyonist Banka oluşturulması ve bu banka üzerinden Filistin'de toprak satın alımlarının hızlandırılması kararlaştırılmıştır.[35]

Bazel Kongresi'ni mütaakiben harekete geçen Rusya Yahudileri gayri resmi olarak Rusya Siyonizm Organizasyonunu (Сионистская Организация России) faaliyete geçirmiştir. Bu ve buna benzer siyonizmi amaçlayan faaliyetler her ne kadar gayriresmi bir biçimde örgütleniyorduysa da Çarlık yönetimi, bu türden faaliyetlere göz yummuştur. Zira siyonizm faaliyetleri başarıya ulaştığı takdirde Rusya uzun yıllardan beri mücadele ettiği Yahudi sorunundan kurtulmuş olacaktı. Dolayısıyla siyonizm faaliyetleri Çarlık rejimince zimmen desteklenmiştir denebilir.[36]

2.1. Siyonizmin Rusya Ayağı

Batı devletlerinde giderek etkin bir konuma gelen milliyetçiliğin yaygınlık kazandığı bir ortamda ve özellikle 1881'den itibaren Rusya'da Yahudilere yönelik meydana gelen pogromlar, aydınlanma ve medeniyet yoluyla

31 S. Garaudy Roger, *Siyonizm Dosyası*, çev, Nezih Uzel, Pınar Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2015, s. 10-11.
32 Theodor Herzl, *Yevreysoe Gosudarstvo*, Petersburg, 1896, s. 9.
33 Herzl, *Yevreysoe Gosudarstvo*, s. 104.
34 Karesh, *Encyclopedia of Judaism*, s. 25.
35 Kozlov Viktor., *Yevreyi v Rossii-SSSR, Realii Jizni i Mifi, Ruskaya Pravda*, Vtoroye İzdaniye, Moskova, 2010, s. 89.
36 Arad Yitzhak., *Katastrofa Evreev na Okkupirovannıkh Territoriyah Sovetskogo Soyuza* (1941-1954), Tom I, Tsentr Holokost, Moskova, 2007, s. 21-22.

Orta Çağdan kalma Yahudi karşıtlığının yok edileceğini varsayan Haskala[37] hareketinin de bir anlamda çöküşüne yol açmıştır.[38] Böyle bir ortamda, siyonist kimliğiyle de bilinen Leon Pinsker (ö. 1891), 1882 yılında Rusya ve Almanya Yahudilerine yönelik Autoemancipation (oto kurtuluş) başlığı altında bir çağrı yayınlamış ve başkaları tarafından kurtarılma düşüncesinin çöktüğünü ilan etmiştir. Ayrıca Yahudilerin kaderinin öteki ulusların insafına terkedilemeyeceğini beyan etmiştir.[39] Bu çağrı kuşkusuz Rusya Yahudileri arasında siyonizm düşüncesinin daha da alevlenmesine yol açmıştır. Bu minvalde Rabbi Shmuel Mogilever öncülüğünde Polonya'nın başkenti Varşova'da "Siyon Çocukları" adlı teşkilatın faaliyete başlamıştır. Nitekim kısa zaman sonra Moskova başta olmak üzere Rusya'nın birçok büyük kentinde aynı misyon çerçevesinde "Siyon Kardeşliği", "Ahit Çocukları" ve "Ezra ve Nehemya" adlı oluşumlar ortaya çıkmıştır.[40] Daha sonra tüm bu oluşumlar "Hibbat Zion" "Siyon Aşıkları" adlı bir diğer siyonist teşkilat çatısı altında birleşmiştir.[41] Temel hedefleri Filistin olan bu Yahudilerden oluşan 3 bin civarında genç, 1882 yılı itibarıyla bölgeye intikal etmiştir. Kuşkusuz bu Yahudi gençleri dini ritüelleri yerine getirmek için değil bölgede İsrail devletini oluşturmak hayalleriyle gelmişlerdi. İşte Filistin topraklarına başlatılan bu ilk siyasi göç, 1914 yılına gelindiğinde doksan bine ulaşan Yahudi nüfusun ilk kafilesini oluşturmaktaydı.[42]

Filistin'e göç eden söz konusu Yahudi gençlerin nedenli kararlı olduklarını göstermek açısından şu örneği zikretmemiz yeterli olacaktır; Rusya Yahudilerinden biri olan Zeev Dubnow 1882 yılında Yahudi tarihçisi olan kardeşi S. M. Dubnow'a (ö. 1941) yazdığı bir mektupta şu ifadelere yer vermektedir;

"Gerçekten de sen benim buraya geliş nedenimin kendi düzenimi kurmak olduğunu, başardığım taktirde amacıma ulaşacağımı, aksi takdirde pişman olacağımı mı düşünüyorsun? Hayır. Tabii ki birçokları gibi benim de amacım büyük, geniş ve sınırsız, ancak ulaşılmaz değildir. Nihai amaç *zamanla Filistin'i ele geçirmek* ve iki bin seneden beri ellerinden alınan politik özgürlüğünü Yahudilere yeniden kazandırmaktır. Gülmeyiniz, bu bir kuruntu değildir. Bu amaca ulaşmak için çeşitli fabrikaların Filistin topraklarında kurulması ve yaygınlaştırılması icap eder... Ayrıca gençlere silah kullanmalarını da öğretmeliyiz. Böyle bir durumda Yahudiler

37 İbranicede "aydınlanma", "eğitim" anlamına gelen Haskala terimiyle Yahudiliğin kültürel ve edebi anlamda uyanışı ve eğitim alanında meydana gelen reformasyon kastedilmektedir. Bunun hayatiyet bulmasıysa Yahudilerin bulundukları toplumlara entegresyonu ile mümkün olacağını varsayan bir akım olarak karşımıza çıkar. Bkz. Ali Osman Kurt, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala," *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2010, s. 38.

38 Y. E, *Palastinofilstvo*, Tom XII, s. 259.

39 Y. E, L. *Pinsker*, Tom XII, s. 526.

40 Dualı, *Çarlık Rusyasında Yahudiler*, s. 169.

41 Dubnow, *History of the Jews in Russia and Poland,* Volume III, s. 42.

42 Lewis, *Siyonizm ve Anti-Siyonizm*, s. 181.

ellerinde *silahlarla* atalarından kalan toprakların sahipleri olduklarını yüksek sesle dillendirebileceklerdir..."[43]

1890'lara gelindiğinde Zeev'inin bu hayalinin kısmen dahi olsa gerçekleştiği görülmektedir. Şöyle ki Filistin genelinde Yahudi Koloniler Federasyonu adı altında örgütlenen Yahudiler, göçmenleri korumak maksadıyla silahlı birlikler organize etmişlerdir. Oluşturulan bu milis güçlerinin baskı ve saldırıları neticesinde bölge halkının yurtlarını terk ederek kaçmaları sağlanmıştır.[44]

2.3. Theodor Herzl ve Rusya Siyonistleri

Rusya Yahudileri Herzl'ın dikkatini 1897'de Bazel'de gerçekleştirilen ilk Siyonizm Kongresine çekmiştir. Zira Rusya Yahudileri kongreye 66 delegeyle en kalabalık grup olarak katılmışlardı. Bu durum kuşkusuz Theodor Herzl'i oldukça memnun etmişti. Nitekim kongreden sonra kaleme aldığı bir yazıda, Rusya Yahudilerinden övgüyle bahsetmekte ve "bana hep, siyonizm konusunda başarı ancak Rusya Yahudilerinin devreye sokulmasıyla mümkün olacaktır deniyordu. Biri bana yine aynı şeyi söylerse cevabım: evet haklısın olurdu" demektedir.[45] İşte Herzl'i heyacanlandıran Rusya Yahudilerinin bu coşkusu onu Rusya ziyaretine sevk etmiştir.

Yahudi sorununun çözümü için her yolu deneyen Herzl, siyonizm faaliyetlerine destek almak umuduyla 7 Ağustos 1903 tarihinde Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Herzl'in bu ziyareti her ne kadar habersiz gerçekleşmişse de gittiği her bölgede binlerce Yahudi tarafından adeta bir kurtarıcı edasıyla karşılanmıştır. Bu meyanda Rus devlet yetkilileriyle bazı görüşmeler gerçekleştiren Herzl, Çar II. Nikolay'dan da Rusya Yahudilerinin oranını azaltacağı takdirde Siyonizm'i destekleyeceklerini belirten bir mektup almıştır. Ayrıca mektupta böyle bir durum söz konusu olduğunda, Rusya olarak Siyonist faaliyetleri destekleyeceklerini ve hatta bu hususta Osmanlı yönetimiyle görüşebilecekleri dâhi kaydedilmiştir.[46] Herzl'in siyonizm faaliyetinin desteklenmesi babında görüştüğü bir diğer Rus devlet yetkilisi, 1904 yılında yine bir Yahudi aktivist tarafından suikasta kurban giden, dönemin İçişleri Bakanı V. K. Plehve olmuştur. Plehve, Siyonistlerin asıl hedeflerinden koparak Rusya genelinde rejim karşıtı oluşumlara destek verdiklerini, devletin bu duruma daha fazla göz yummayacağını belirtmiştir.[47]

43 Kandel, *Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev*, s. 540.
44 Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye ikinci Yahudi Göçü*, s. 151.
45 Kandel, *Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev*, s. 668.
46 Kandel, *Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev*, s. 685.
47 Kozlov, *Yevreyi v Rossii-SSSR, Realii Jizni i Mifi*, s. 89.

3. Rusya Siyonistlerinin Filistin'e Göçü

Tarihi veriler 16. Yüzyıl içerisinde Filistin coğrafyasında sadece 10 bin civarında Yahudinin nüfusunun bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu Yahudiler içe kapalı ve Musa hukuku çerçevesinde yaşamlarını idame ettirmişlerdir. Bu durumu 1872 yılında bölgeyi ziyaret eden Yahudi tarihçi Graetz Heinrich de (ö. 1891), teyit etmektedir. O bölgede ikamet eden Yahudilerin içe kapalı ve sadece Tevrat öğretimiyle meşgul, geçimlerini Avrupa Yahudilerince verilen bağışlarla sağlayan gerici bir topluluk olarak tanımlamaktadır.[48] Ancak siyonizm düşüncesinin giderek yaygınlık kazanması ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren Çarlık Rusyası'ndan Filistin'e yönelik yoğun Yahudi göçünün başlaması bölgede dengelerin değişmesine yol açmıştır. İlk başlarda bireysel düzeyde meydana gelen bu göç vakaları, özellikle 1863 yılında başarısızlıkla sonuçlanan Polonya ayaklanmasını müteakiben hız kazanmış ve 1881 Rus pogromlarının patlak vermesiyle de zirveye ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtelim ki Rus Yahudilerinin önemli bir bölümü Amerika kıtasına yönelmiştir. Kuşkusuz bunun başlıca nedeni Filistin topraklarının Osmanlı idaresi altında olmasıdır. Bu durumun farkında olan Yahudi yazar ve aktivist M. Lilienblum (ö. 1910) "Yahudi sorunu ve Filistin" başlıklı makalesinde, Rusya'dan gerçekleşen Yahudi göçlerinin bir bölümünün Filistin'e yönlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.[49] Bu çerçevede 1881 yılının sonlarından itibaren önemli ölçüde Rusya Yahudisi Osmanlı Devleti'ne sığınmışsa da zamanla İstanbul üzerinden Filistin topraklarına yerleşmeye başlamışlardır. Osmanlının bu durumu hoş karşılamaması ve Filistin'e Yahudi göçünü zorlaştırması başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerin dikkatinden kaçmamış ve Osmanlı yönetimi üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Bu durumu önlemek maksadıyla Sultan II. Abdülhamit Han'ın, 1878 yılında bir karar alarak yabancıların Filistin'de gayrimenkul satın almalarını yasaklamıştır. Ayrıca 1883 yılı intibaıyla da Filistin'e yönelik yapılan tüm Yahudi göçlerinin durdurulması kararlaştırılmıştır.[50] Alınan tüm bu önlemlere rağmen, özellikle Rusya Yahudileri, Filistin konusunda ısrarcı davrandıkları hatta başlatılan göçü desteklemek ve her ne yolla olursa olsun Filistin'de toprak satın alabilmek için Rusya'nın genelinde para toplama kampanyaları tertiplemişlerdir.[51]

Filistin topraklarına göçle ilgili Rusya Yahudileri arasında yaygın olan kanaat, bu toprakların verimsiz ve terkedilmiş bir bölge konumunda ol-

48 Soljenitsin, *Dvesti Let Vmeste*, s. 155.
49 Kandel, *Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev*, s. 530.
50 Montel E., Lods A., *Siyonizm ve Yahudilik*, çev, Adnan Yazıcı, Örgün Yayınevi İstanbul, 2006, s. 583.
51 Kandel, *Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev*, s. 533.

duğu doğrultusundadır. Onlara göre Filistin, adeta Osmanlı'nın önem atfetmediği çok az sayıda Arap nüfusun bulunduğu, deyim yerindeyse sahipsiz ve yaşanabilir bir duruma gelmesi için Yahudileri bekleyen bir bölge konumundadır. Bir taraftan bölgenin terkedilmiş ve verimsizliği ön plana çıkartılarak göç edenleri bekleyen zorluklar hatırlatılırken diğer taraftan da herhangi bir direnişle karşılaşılmayacağı algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Yaşanan göçlere bakıldığında bu algının etkin bir biçimde yararlı olduğunu söylemek mümkündür. Ruslar açısından bakıldığında ise Yahudilerin Filistin füryası desteklenmesi gereken bir haretek idi ve bu Rusya'nın Yahudilerden kurtulmasına hizmet etmekteydi. Dolayısıyla bir taraftan Osmanlı'ya sığınan Yahudilerin adeta hamiliğini yapan Rusya, diğer taraftan da kendi ülkesinde bulunan Yahudilere yönelik önemli kısıtlama tedbirleri hayata geçirmekteydi. Örneğin 10 Mayıs 1903 tarihinde yürürlüğe konan yeni bir düzenleme çerçevesinde Yahudilerin Çarlık Rusyası sınırları içerisinde taşınmaz satın almaları yasaklanmıştı.[52] Kuşkusuz tüm bu uygulamalar devam eden Yahudi göçünün daha da artıracaktı. Zira yukarıda belirtildiği üzere 1890'li yıllardan sonra bölgeye çeşitli yollardan intikal eden Rusya Yahudilerinin sayısı, dünyanın diğer bölgelerinden gelen Yahudilere oranla çok daha fazla idi. Şöyle ki 1882 yılında Filistin'de ikamet eden toplam Yahudi sayısı 24 bin civarında iken, 1908 yılına gelindiğinde bu sayı, Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudiler ile birlikte 85 bine ulaşmıştır.[53] Kuşkusuz Filistin'e yerleşen bu siyonist Yahudilerin ekseriyetini Rus mezalimini fırsata çevirmek suretiyle Filistin'e yerleşen Yahudiler oluşturmaktaydı.

Sonuç

Siyonizm düşüncesinin Trodor Herzl tarafından sistematize edilerek gündeme getirilmesi kuşkusuz dönemin en fazla Yahudi nüfusunu bulunduğu Rusya Yahudilerini de derinden etkilemiştir. Hatta siyonizm düşüncesi Rusya Yahudilerince çok daha iştiyakla sahiplenilmiştir de denebilir. Kuşkusuz bunun birden fazla nedeninin olduğu söylenebilir. Ancak biz bu çalışmamızda özellikle Çarlık Rusyasının Yahudilere yönelik sistematik baskı ve yıldırma politikalarının neden olduğu üzerinde durmaya çalıştık. Şöyle ki Rusya Yahudileri Avrupa ülkelerinde bulunan soydaşlarına nazaran çok daha kötü şartlar altında yaşamlarını sürdürüyorlardı. Çünkü Yahudilere yönelik ciddi manada kısıtlayıcı yasalar yürürlükteydi ve Yahudiler adeta belirlenmiş sınırlar içerisinde tecrit edilmiş durumda idiler. Yukarıda da belirtildiği üzere bu duruma zorunlu iskan yasası deniyordu ve özel şartlar dışında Yahudilerin bu sınırların dışına çıkmaları yasak-

52 Y. E, *Zemlevladeniye*, Tom VII, s. 734.
53 Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye ikinci Yahudi Göçü*, s. 146.

lanmıştı. Böyle bir durumda Çar II. Aleksandr'ın 1881 yılında içerisinde Yahudi aktivistlerin de bulunduğu bir grup tarafından öldürülmesi, Yahudilere yönelik şiddet sarmalının başlangıcı olmuştur. Milliyetçi gazete ve dergilerin de yönlendirmesiyle Yahudi aleyhtarlığı tırmanışa geçmiştir ki bunun neticesinde pogromlar dönemi başlamış ve 100 binlerce Yahudi başta ABD olmak üzere dünyanın dört bir yanına göç etmek zorunda kalmıştır. Bu süreç aynı zamanda Rusya Yahudileri arasında siyonizm düşüncesinin de yaygınlık kazanmasına olanak sunmuştur. Bu durumu fırsata çeviren Çarlık rejimi vakit kaybetmeksizin Siyonizm faaliyetlerini destekleme yoluna gitmiştir. Çarlık rejimine göre siyonizm, Yahudilerin bir vatan edinmelerine imkan vereceğinden 1780'li yıllardan itibaren bir sorun olarak görülen Yahudi meselesine çözüm getirecekti. Bu denklemin farkında olan siyonist gruolar, adeta Ortodoks Rus toplumunu kışkırtırcasına rejim birokrasisine yönelik suikastlere imza atmak suretiyle yaşanan krizin derinleşmesine hizmet etmişlerdir. Bu suikastlerin artarak devam etmesi Rus halkının Yahudilere olan öfkesini daha da artırırken, ülkenin çeşitli vilayetlerinde çatışmalar ve pogromlar meydana gelmiş, akabinde 100 binlerce Yahudi ülkeyi terkederek Osmanlı yönetimindeki Filistin topraklarına yerleşmiştir.

KAYNAKÇA

Arad Yitzhak., *Katastrofa Evreev na Okkupirovannıkh Territoriyah Sovetskogo Soyuza* (1941-1954), Tom I, Tsentr Holokost, Moskova, 2007..

Arslan Ali., *Avrupa'dan Türkiye'ye ikinci Yahudi Göçü*, idil yayıncılık, İstanbul, 2014.

Dikiy Andrey., *Yevreyi v Rossii İ v SSSR, Russko-Yeveyskiy Dialog*, Blagovest, Novosibirsk, 2005.

Dualı Şir Muhammed., *Çarlık Rusyası'nda Yahudiler*, Divan Kitap, İstanbul, 2016

Dubnow S. M., *History of the Jews in Russia and Poland From the Earliest Times Until the Present Day*, Volume I ve III, Varda Books, 2001.

Erchak V. M., *Slovo i Delo İvana Groznogo, Glava XVIII, Za Chto Vruchili Gorbachevu Zvyozdu Davida,* Moskova, 2009.

Herzl Theodor, *Yevreysoe Gosudarstvo*, Petersburg, 1896.

Johnson Paul., *Yahudi Tarihi*, çev, Filiz Orman, Pozitif Yayınları, 2001.

Kandel Feliks., *Kniga Vremen i Sobıtıy İstoriya Rossiyskih Yevreyev*, Üçüncü Bölüm, Mostı Kulturıi Moskova, 2002.

Kats Aleksandr., Yevreyi Khristiyanstvo Rossiya, Noviy Gelikon, Petersburg, 1997.

Kozlov Viktor., *Yevreyi v Rossii-SSSR, Realii Jizni i Mifi*, Ruskaya Pravda, Vtoroye İzdaniye, Moskova, 2010.

Kurt Ali Osman, "Yahudi Aydınlanma Hareketi: Haskala," *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2010.

Lewis Bernard., *Semitizm ve Anti-Semitizm*, çev, Hür Güldür, Evrensel Yayınları, İstanbul, 2004.

M. Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlık Çatışmasına Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002.

Montel E., Lods A., *Siyonizm ve Yahudilik*, çev, Adnan Yazıcı, Örgün Yayınevi İstanbul, 2006.

Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperii, Sobranie Pervoye, Tom VII, 1723-1727, Petersburg, 1830.

Rabinovich Yakov., *Bit Evreyem v Rossii: Spasibo Solojenitsinu*, Algoritma, Moskova, 2005.

Rebel Alina., *İstoriya Yevreyev v Rossii*, Eksmo, Moskova, 2013.

S. Garaudy Roger, *Siyonizm Dosyası*, çev, Nezih Uzel, Pınar Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2015.

Sara E. Karesh and Mitchell M. Hurvitz, Encyclopedia of Judaism, Facts On File, New York, 2006, s. XXİ.

Soljenitsin A. İ., *Dvesti Let Vmeste,* v Dve, Tomah, Tom Perviy, İzdatelstvo, Russkiy Put, Moskova, 2001.

Yevreyskaya Entsiklopediya., Obshestvo Dilya Nauchnih Evreyskih İzdaniy, İzdatelstva Brokgauz-Efron, Tom I, VII, XII, Peterburg, 1906-1913.